

XIX. YÜZYILIN SONLARINDA KIRŞEHİR'DE SANAYİ VE TİCARET HAYATINA BİR BAKIŞ (1875 – 1900)¹

Nurhan Mıstanoğlu

ÖZET

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Kırşehir'de küçük sanayi dallarından en gelişmiş dokumacılıktı. Dericilik, boyacılık, bakırcılık, değirmencilik ve diğer küçük sanayi dallarıyla da uğraşılıyordu. Kırşehir ve yakınındaki tuzlalar çevre sancakların tuz ihtiyacını karşılamakta önemli bir yere sahipti. İncelenen dönemde diğer şehirlerle ticarî ilişkilerin sürdürüldüğü; yabancı memleketlerden de bazı kumaş ve eşyaların geldiği anlaşılmaktadır. Şehirde çeşitli ortaklıklar tesisi, mal alış-verişi gibi faaliyetlerin sıklıkla yapıldığı gözlenmekte, bunun yanında çok sayıda kişi ile olan borç-alacak ilişkisi dikkat çekmektedir. Kadınların, dokumacılık gibi işlerle uğraştıkları, mal alış-verişi yapıp ortaklar arasında yer aldıkları ve borç alıp-verdikleri tespit edilmiştir. Gayr-i müslimlerin şehirdeki ticarî faaliyetlerde etkili oldukları, kendi aralarında ve Müslümanlarla ortaklık tesis ettikleri ve borç-alacak ilişkisinde genellikle alacaklılar arasında buldukları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kırşehir, Sanayi, Dokumacılık, Ticaret.

ABSTRACT

In the late quarter of the 19th century, the most developed minor industry branch was textile. Besides, tanning, painting, copper working, miller's trade and other industry branches existed in a sufficient amount. Saltpans in Kırşehir and nearby had an important role to meet the need of salt of nearby sanjak. In the examined period, it can be seen that commercial relationships with other cities were continuing, and some fabrics and stuff was brought from foreign countries. Frequent occurrence of activities such as establishing partnerships and shopping of goods was observed. In addition, borrowing-crediting relationship which concerns a number of people is noticeable. Women were found to be involved in textile industry, trading goods and taking role in partnerships. It is observed that non-Moslems has a significant role in trading activities, and establishing partnership among themselves and between them and Moslems, as well as generally being creditors in terms of borrowing-crediting relationship.

Keywords

Kırşehir, Industry, Textile, Trade

¹ Dr., Bu makale esas itibarıyla "XIX.Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı" isimli doktora tezinden çıkarılmıştır.

1.GİRİŞ

XVII. yüzyıldan beri artarak süren savaş ve isyanlar, Osmanlı Devleti'ne toprak ve insan kaybının yanında siyasî istikrarsızlık ve malî çöküşü de beraberinde getirmiştir. XIX. yüzyılın başlarında sanayi ve ticaretin bir buhran içinde bulunduğu görülmektedir².

Avrupa'da sanayi ve ticaret alanındaki gelişmelerin artmasından sonra oradaki gelişmeleri yerinde incelemek üzere yurt dışına öğrenci ve elçiler gönderilmiştir. Devletin gelirlerini artırabilmek amacıyla başta ziraat, sanayi ve ticaret olmak üzere çeşitli kaynaklardan daha fazla verim alma yolları aranmış ve bu yönde 1838 yılında Ziraat ve Sanayi Meclisi kurulmuştur. Daha sonraki dönemlerde de çeşitli nezaretlere bağlı olarak kurulmuş meclis ve komisyonlar bu görevi yürütmüştür³. Ancak yapılan çalışmalar yeterli olmamış, gerek maddî imkansızlıklar gerekse yetişmiş eleman eksikliği nedeniyle Avrupa'dan alınan yeniliklere uyum sağlanamamış; dolayısıyla istikrar sağlanamamıştır⁴. 1854 yılından itibaren başlayıp devam eden dış borçların ödenmesinde büyük güçlüklerle karşılaşmış ve borçların ödenmesini düzenlemek üzere 1881 yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulmasına karar verilmiştir. Böylece Osmanlı maliyesi Avrupa devletlerinin kontrolüne girmiş ve birçok gelir kaynağı borçların ödenmesi için bu kurum idaresine bırakılmıştır⁵.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin malî yönden de buhranlı bir dönemi olan XIX. yüzyılın son çeyreğinde Kırşehir'deki sanayi ve ticaret hayatına ilişkin bazı incelemeler ortaya konulmuştur. XI. yüzyılın sonlarında Türk topraklarına katılan XV. yüzyılın sonlarında Osmanlı idaresine geçen Kırşehir, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Konya vilayeti Niğde sancağı dahilinde yer almıştır. 1871 yılından sonra sancak statüsü ile Ankara vilayetine bağlanan ve 1921 yılına kadar bu şekilde idare edilen Kırşehir'in merkez kazası ile birlikte Keskin, Mecidiye (Çiçekdağı) ve Avanos kazaları bulunuyordu. İncelenen dönemde Ankara vilayeti sanacakları arasında

² Ömer Celâl Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat 1*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 423-440; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970; Rifat Önsoy, "Tanzimat Dönemi İktisat Politikası", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu (1989)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 255-262.

³ Önsoy, "Tanzimat Döneminde Sanayi ve Ticaretle İlgili Meclisler (1839-1876)", *X. Türk Tarih Kongresi (1986)*, C. IV, TTK Yay., Ankara 1993, s. 1687-1695.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2, Feza Yayıncılık, İstanbul 1999, s.650.

⁵ Refii Şükrü Suvla, "Tanzimat Devrinde İstikrazlar", *Tanzimat 1*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 263-288; Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989, s. 104.

en az nüfusa sahip olan şehrin nüfusunun çoğunluğu Müslüman Türklerden oluşuyordu⁶.

Bu çalışmanın ana kaynağı olan ve incelenen dönemi kapsayan 1, 6, 10 ve 14 numaralı Kırşehir şer'îye sicilleri⁷ tetkik edilerek sanayi ve ticaretle ilgili belgeler tespit edilmiştir. Siciller dışında Ankara vilayet salnamelerinden⁸ büyük ölçüde yararlanılmış, ayrıca bazı konularda Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) belgelerinden de istifade edilmiştir.

2. Ahilik ve Meslekî Yapı

Tasavvufî bir cereyan olan fütüvvetin en mühim iki şartından biri Müslüman olmak, diğeri ise bir meslek sahibi bulunmaktı. Fütüvvetin Anadolu'daki kolu, teşkilatın piri Ahi Evran'a izafeten Ahilik adıyla anılmaktadır⁹.

Ahi Evran'ın fütüvvet teşkilatından ve fütüvvetnamelerden faydalanarak, sağlam temeller ve kurallar üzerine oluşturmuş olduğu ahi örgütü¹⁰, başlangıçta Kayseri, Konya, Kırşehir, Ankara gibi büyük yerleşim merkezlerinde kurulmuştur¹¹. Önceleri deri işçiliği halinde bütün memle-

⁶ Ankara vilayetin bu dönemde diğer sancakları ise Ankara, Yozgat, Kayseri ve yüzyılın son yıllarında sancak statüsüne kavuşan Çorum sancaklarıydı. Bkz. Nurhan Mıstanoğlu, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004, s. 10-22. Kırşehir tarihi için ayrıca bkz. Cevat Hakkı Tarım, *Tarihte Kırşehir-Gülşehir ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler*, İstanbul 1948; İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *Türk Kültürü ve Ahilik : XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu (Kırşehir 13-15 Eylül 1985)*, İstanbul 1986, s. 227-233 ; aynı müellif "Kırşehir", *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 481-485.

⁷ Bundan sonra Kırşehir Şer'îye Sicilleri için KŞS kısaltması kullanıldı. Kısaltmanın arakasından gelen ilk rakam defter, ikinci rakam belge numarasını ifade etmektedir.

⁸ Bundan sonra Ankara Vilayet Sılnamesi için AVS kısaltması kullanıldı. Kısaltmanın önünde yer alan tarih, sılnamenin ait olduğu yılı göstermektedir.

⁹ Arapçada feta; delikanlı, yiğit, eli açık, iyi huylu anlamına gelip, fütüvvet ise yiğitlik, cömertlik manasında kullanılır. Ahi sözcüğü Arapçada "kardeşim" anlamına gelmektedir. Türkçedeki "eli açık, konuksever, yiğit" anlamındaki "akı" sözcüğü ile benzerliğinden dolayı, Türkler İslamiyete girdikten sonra akı anlamında olmak üzere ahi sözcüğünü kullanmışlardır. Genel olarak ahilik dendiğinde ise XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birlikleri anlaşılmalıdır. Bkz. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yay., Ankara 1997, s. 1-2, 203; Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 606. Ayrıca fütüvvet teşkilatı hakkında bkz. Franz Taeschner, "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", (çev. Semahat Yüksel), *Bellekten*, C. 36, S. 142, 1972, s. 203-235.

¹⁰ Çağatay, *a.g.e.*, s. 120.

¹¹ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık, Konya 1991, s. 155.

kete yayılmış ve zamanla öteki sanatları da içine almıştır¹². Bölgedeki esnaf ve sanatkarlar önceleri zaviyelerde toplanmış, ancak şartların gide- rek değişmesiyle yavaş yavaş zaviyelerden uzaklaşarak loncalarda teşki- latlanmaya başlamıştır. XVIII. yüzyılda bazı ihtilaflar dolayısıyla Müslü- man ve gayr-i müslim esnafın loncalarının ayrılmasında zaruret hasıl ol- muştur.

Esnaf teşkilatında, zaviyelerde ve loncalarda toplandıkları zaman- lardaki isimleri farklı olmakla beraber, genelde iki idareci bulunurdu. Za- viyelerde iken şeyh ve nakib adını taşıyan idareciler muhtemelen XVI. yüzyıldan itibaren yerlerini kethuda ve yiğitbaşına bırakmışlardır. Bununla birlikte Ahi Evran'ın debbağ olması nedeniyle, debbağ, sarac ve ayakkabı dikicileri gruplarında şeyh ve ahi baba adını taşıyan bir idareci son devir- lere kadar mevcut olmuştur. Bu idareciler teşkilat üyesi ustaların seçimle- ri ve kadının tasdiğiyle iş başına getirilirlerdi¹³.

XV. yüzyıldan itibaren ahilik geleneği ile bütünleşen loncalar belli bir heyet tarafından yönetiliyordu. Loncalar esas itibariyle başlarındaki yönetimi ve bunun işleyiş biçimiyle devletle esnaf arasında, devleti temsilen idarî bir görev yüklenmekteydi¹⁴. İncelediğimiz dönemde Kirşe- hir'de esnaf grupları loncalara bağlı olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Lonca odalarının esnafı ilgili işlerin yanısıra emlak hibesi gibi senetleri de tasdik ettikleri görülmektedir¹⁵. Şer'îye sicillerinden, ahi, kahya, ket- hüda ve usta başı gibi esnaf temsilcilerinin görev yaptığı tespit edilmek- tedir. Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi esnaf ve sanatkâra ait dük-

¹² Çağatay, *a.g.e.*, s. 111 ve 120, ilk sıralarda ahiler sadece debbağlık ve deri işçiliği ile uğraşırken bu sanat kolları sonradan 32'yi bulmuştur.

¹³ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 609. Kırşehir'de Ahi Evran zaviyesi şeyhlerinin esnaf teşkilatıyla olan ilişkilerinin ilk devirleri şimdilik bilinmemekle beraber XVIII. yüzyıl sonları ile XIX. yüzyıla ait belgelerde bu zaviye şeyhlerinin eskiden beri bütün esnafın piri oldu- ğu belirtilmektedir. Fakat bu belgelerde Ahi Evran zaviyesi tarafından temsil edilen ananenin bazı esnaf tarafından ihlal edildiğinin zikredilmesi özellikle XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren, esnafın Ahi Evran makamı ile olan rabitasının gevşemeye baş- ladığına bir işarettir. Bu dönemde zaviyenin nüfuzunun bilhassa Anadolu, Rumeli, Bosna ve Kırım'daki esnaf teşkilatı tarafından tanındığı anlaşılmaktadır. Bkz. İlhan Şahin, "Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bazı Mülâhazalar ve Vesikalar", *Ahilik ve Esnaf : Konferanslar ve Seminerler*, İstanbul 1986, s. 164.

¹⁴ Ömer Çaha, "Osmanlı'da Sivil Toplum", *Osmanlı Toplum Yapısı*, Konya 1996, s. 387.

¹⁵ KŞS 14 / 96, 25 Mart 1313 (6 Nisan 1897); müteveffa Hacı Mustafa Ağa'nın torunu Cemal'e hibe etmiş olduğu bağ, menzil ve yoncalık için varisler arasında çıkan an- laşmazlıkta mahkeme-i şer'îye naibi, bu gibi emlak davalarının nizamiye mahkemele- rine ait olduğunu belirtmekte, ayrıca böyle hibe senetlerinin lonca odasında veya muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından onaylanmadıkça geçerli olmayacağını bildirmek- tedir.

kanların, arasta, bedestan, ve diğer çarşılarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Suk-ı sultanî denilen alış-veriş merkezinde yer alan Uzun Çarşı, farklı esnaf gruplarına ait çok sayıda dükkanı ihtiva ediyordu. Ayrıca, Eskiçiler Çarşısı, Dülger Çarşısı, Hacı İbrahim Efendi Çarşısı da suk-ı sultanî dahilindeydi. Bu çarşılardaki bir kısım dükkanların gelirleri çeşitli vakıflara aitti. Mesela; Medrese Mahallesi'nde bulunan Bal Çeşmesi vakfının gelirleri arasında, Kale civarında bir kuyumcu dükkanı, Hacı Mustafa Efendi tarafından vakfolunan iki dükkan, Kapucu Cami caddesinde bir bab dükkan, bedestan önünde iki bab dükkan bulunuyordu¹⁶. Bekirkadı Mahallesi'ndeki camiye de bir kısım dükkanların icar bedelleri vakfedilmişti¹⁷.

İncelenen döneme ait şer'îye sicillerinden tespit edilen meslekler şunlardır¹⁸:

Aşçı	Çoban	Kassab
Atçı	Çuhadar	Katırcı
Attar	Değirmenci	Kavvas
Babuçu	Debbağ	Kazgancı
Bağçeci	Dellal	Kegeci
Bakırcı	Demirci	Kunduracı
Bakkal	Dibekci	Kuyumcu
Balçı	Dülger	Kürkçü
Bekmezci	Ekmekeci	Nalbend
Berber	Eskici	Nalçacı
Bezzaz	Hamamcı	Odacı
Boyacı	Hancı	Sarac
Bozacı	Hatabcı	Tabib
Cerrah	Helvacı	Tacir
Çiftçi	Kahveci	Terzi
Çilingir	Kalaycı	Tuhfeci
Yorgancı		Tütünçü

Kırşehir'de Müslümanlara göre çok âz sayıda olan gayr-i müslimlerin¹⁸ kurulan komisyon ve dairelerin birçoğunda yer aldıkları

¹⁶ KŞS 14 / 33; 6 Teşrin-i sâni 1312 (18 Kasım 1896).

¹⁷ KŞS 14 / 419, 15 Rebi'ü'l-evvel 1316 (3 Ağustos 1898).

¹⁸ 1879 yılında Kırşehir'in toplam nüfusu 49 031'dir. Bunun 560'ı gayr-i müslimdir. Bkz. BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, Dosya No: 1, Vesika No: 108. EK : 1

anlaşılmaktadır¹⁹. İleride ticaretten bahsederken belirtileceği gibi gayr-i müslimlerin ticarete önemli bir yere sahip oldukları, bunun dışında kuyumculuk, terzilik gibi mesleklerle uğraştıkları tespit edilmektedir²⁰.

Dokumacılık ve yün eğirme gibi işlerde kadınların faliyet gösterdikleri bilinmektedir²¹. Evin geçimini sağlayacak kimse olmaması durumunda kadınların hatta küçük yaşta kızların çalıştığı da görülmektedir. Avanos kazası Alaaddin Mahallesi'nden, baliğa olduğu görülen 14 yaşındaki Rukiye, babasının nafaka temin edemeyecek durumda olmasından dolayı Kırşehir muhasebecisi Agoş Efendi hizmetinde aylık 20 guruş ücretle çalışmakta idi²².

3. Dokumacılık Ve Diğer Küçük Sanayi Kuruluşları

XIX. yüzyılda Kırşehir'de en gelişmiş yerel sanayi dalı dokumacılıktı. Yöre halkı, özellikle halı ve seccade dokumacılığında uzmanlaşmıştı²³. Büyük atölyelerde yapılan dokumaların yanı sıra evlerdeki el tezgahlarında da dokuma yapılıyordu²⁴.

1900 yılında 134 252 olan Kırşehir nüfusunun 1993'ü gayr-i müslimlere aittir. Bkz. 1900 AVS, s. 239-251.

¹⁹ Kırşehir ve kaza merkezlerinde teşkil edilmiş; İdare Meclisi, Hukuk Dairesi, Ceza Dairesi, Bidayet Mahkemesi, Emlak Dairesi, Belediye Dairesi, Banka Şubesi, Mensucat Komisyonu ve daha birçok kuruluşta gayr-i müslimlerin bulunduğu tespit edilmektedir. Bkz. 1876 AVS; 1882 AVS, s. 150-159; 1891 AVS, s. 193-205; 1893 AVS, s. 196-207; 1900 AVS, s. 232-237.

KŞS 6 / 86, mahkeme âzâsı Hacı Keyfuruk Efendi. KŞS 14 / 165, İdare Meclisi âzâsı Artin veled Karabet. KŞS 14 / 280, 392, muhasebeci Agoş Efendi. KŞS 14 / 77, aslen Ankaralı Katolik Vibin Ağa, Mucur nahiyesinin şose tariki müteahhitliğini yapmaktadır.

²⁰ KŞS 14 / 33, Kuyumcu Artin. BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Deavî, Dosya No: 43, Vesika No: 3, Sarraf Andon oğlu Avanis'in eski Kırşehir müdürü müteveffa Ahmed Beğ zimmetindeki alacağını terekkesinden talep etmesiyle ilgili belge. Aynı kalem, Dosya No : 213, Vesika No: 28, Kuyumcu Mihal oğlu İsak'ın, Dalakçı köyünün âşarını iltizam etmesiyle ilgili belge. KŞS 14 / 37, Terzi Ernik. KŞS 14 / 355, Ermeni Samin veled Hacı Artin'in atçariye dükkanı bulunmaktadır.

²¹ KŞS 14/28, 18 Cemaziye'l- evvel 1314 (25 Ekim 1896).

²² KŞS 14/392, 21 Nisan 1315 (3 Mayıs 1899). Bkz. Ek : 2. Ayrıca, babası ölmüş ve annesinin bakmaya gücü yetmediği 11 yaşındaki kız çocuğu, senelik 18 guruş ücretle hizmet etmek ve onun terbiyesinde olmak üzere Kırşehir mutasarrıfına bırakılmıştır, bkz. KŞS 14/417. 10 yaşındaki bir kız çocuğu da Mekteb-i İdadî müdürüne aylık 5 guruş ücretle hizmet etmek üzere bırakılmıştır, bkz. KŞS 14/424.

²³ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1891, s. 326-330.

²⁴ Kırşehir 1 numaralı şer'îye sicilinde yer alan 22 terekede "ısdar takımı" denilen dokuma tezgahları bulunmaktadır. Şer'îye sicilindeki bir belge çeşidi olan "tereke defte-

Acem halılarına benzeyen ve belki de onlardan daha güzel olan gayet zarif halılar, oda döşemeleri, pencere ve kapı perdeleri, kanepeler, sandalye ve yastık yüzleri, çeşitli boylarda çuval ve heğbeler dokunmaktaydı. Bu dokumalarda büyük ölçüde yün olmak üzere tiftik de kullanılıyordu²⁵. Şer'îye sicillerindeki terekelerde yer alan eşyalar incelendiğinde de bu tür dokuma ürünlerinin çeşitliliği dikkat çekmektedir. Yere serilen çeşitli boy ve renkteki halı, kilim, pala, pelâs; sedir üstüne örtülen yan halısı; duvar halısı, seccade; çeşitli ürünler ve yiyeceklerin konulduğu farklı boydaki heğbe, torbalar; halı yastığı ve minderler terekelerde sıklıkla bulunmaktadır.

XIX. yüzyılın sonlarında İstanbul ve Anadolu'da bulunmuş olan Fransız ressam Lecomte, Ankara, Kayseri, Kırşehir ve Yozgat şehirlerinin başlıca sanayisini halıların oluşturduğunu belirtmektedir. Lecomte, bu şehirlerde, çok büyük ebatta olan taban halısı, kanepeleri örtmek için kullanılan yan halısı ve ufak seccadeler olmak üzere üç çeşit halı imal edildiğini bildirmektedir²⁶. Kırşehir-kârî yan halısı civar şehirlerde de kullanılıyordu²⁷.

Dokumacılığın Kırşehir ekonomisinde önemli bir yeri olmasından dolayı bu sanayi dalının üretim ve gelirlerinin düzenli yürütülmesi için mensucat komisyonu kurulmuştu²⁸.

Osmanlı sanayisinin gerilemesi ve iktisadî hayatta yabancıların etkinliğinin artmasıyla birlikte yabancı rekabetine daha çok Osmanlı sanayisinin esasını teşkil eden pamuklu dokuma maruz kalmış, bunu yünlü ve ipekli dokumalar takip etmiştir. 1860'lı yıllardan itibaren ulaşımın gelişmesi, bilhassa demiryolları inşasıyla ülkede yabancı malları sıklıkla kullanılabilir olmuştur²⁹. Kırşehir'de de terekelerdeki eşyalardan anlaşıldığına göre, oda döşemeleri ve çuval, heğbe gibi dokumaların dışındaki kumaş-

---

ri" veya kısaca tereke; ölen bir kişinin geride bıraktıkları ile bunların varisler arasında taksimini, vasi tespitini, diğer resmi işlem ve vergileri ihtiva eden resmî kayıttır.

²⁵ 1882 AVS, s. 189, 1891 AVS, s. 233 – 293.

²⁶ Pretextat Lecomte, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*, (hzl. Ayda Düz) 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 102.

²⁷ Yozgat'ta Kırşehir-kârî yan halısı, şer'îye sicillerinde yer almaktadır. Bkz. İsmail Cansız, "Osmanlı Döneminde Yozgat'ta Sosyal ve Kültürel Hayat", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yay., Yozgat 2000, s. 239.

²⁸ Bu çalışmanın son kısmında, mensucat komisyonu ve diğer bazı kurullardan bahsedilecektir.

²⁹ Önsoy, "Tanzimat Dönemi İktisat Politikası", s. 255.

ların bir kısmı Amerika, Fransa, İran gibi ülkelerden ve diğer Osmanlı şehirlerinden gelmektedir³⁰.

Dokuma yapılan her bölgede olduğu gibi Kırşehir'de de boyacılık yapıyordu. Dükkanlarda çivit, boyak gibi boyalar satılıyordu.

Dericilik önemli iş kollarından biriydi. Başlıca öküz, inek, koyun, keçi gibi hayvanlardan elde edilen derinin kullanılır hale getirilmesi işini debbağlar yapıyordu. Bu deriler, babuççu ve kunduracı esnafı tarafından çeşitli ayakkabı ve terlik yapımında kullanılıyordu. Saraclar, işlenen deriden eğer, semer, araba takımları gibi eşyalar hazırlıyorlardı.

Ankara vilayetinin birçok yerinde ve özellikle Kırşehir'de cevizden, açılır-kapanır sandalye ve koltuklar imal ediliyordu³¹. Yine dağlardan elde edilen keresteden çift aletleri yapılıyor ve civar şehirlere de satılıyordu³².

Avanos kazasında lüle çamurundan bardak, su testisi ve buna benzer diğer ev eşyaları imal edilmekteydi³³. Avanos dışında yaşayan ahalinin de burada yapılan ürünleri kullandığı, terekelerde Avanos çanağı, testisi gibi eşyalar bulunmasından anlaşılmaktadır.

Hacıbektaş nahiyesinde, kehrübaya benzeyen bir çeşit taştan, yaza ve sigara takımları ile Avrupa'nın bardak ve kaselerine benzer su bardakları, çorba ve şerbet tasları, büyük kapaklı tabaklar ve şamdanlar üretilmekteydi³⁴.

Terekelerde, mutfak eşyalarının büyük bir kısmının bakırdan yapılmış olduğu görülmekte, bakırcılık ve kalaycılığın çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Evlenecek kızın cihaz olarak bakır ev eşyaları da götürdüğü tespit edilmektedir³⁵.

Buğday, arpa ve diğer bazı ürünlerin öğütüldüğü değirmen, dönemin önemli sanayi tesislerindendi. Değirmen, üst üste konulmuş silindir taşlardan meydana gelmektedir. Tahrir defterlerinde dönen taş sayısı "bab" ile ifade edilmektedir. Alınan vergi değirmenin yılda kaç ay döndüğüne göre değişmektedir³⁶.

³⁰ KŞS 1 / 49, 144, 259 - 14 / 28, 30, 125, 261, 354.

³¹ 1891 AVS, s. 233, 293.

³² 1876 AVS, s. 139.

³³ 1891 AVS, s. 297.

³⁴ 1900 AVS, s. 122.

³⁵ Ahievran Mahallesi'nden Mehmed Efendi'nin, kızı Ümmügülsüm'e verdiği cihaz eşyası arasında nuhas evani (bakır kap-kacak) de bulunuyordu. Bkz. KŞS 14 / 9, 11 Temmuz 1312 (23 Temmuz 1896).

³⁶ M. Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1998, s. 153.

Kırşehir merkezi ve köylerinde çok sayıda değirmen olduğu terekelerdeki değirmen hisselerinden anlaşılmaktadır. Değirmen hisseleri genellikle onikiye ayrılmış ve ikişer hisse şeklinde ahali tarafından alınmıştır³⁷. Hisse sahiplerinin üzerlerine düşen vergiyi ödedikleri görülmektedir³⁸. Ayrıca değirmenlerin icara verildiği ve bazı değirmen icarlarının vakfedildiği de tespit edilmektedir³⁹.

4. Memleha (Tuzla) Ve Madenler

Tuzla gelirleri Osmanlı hazinesinin en önemli kalemlerinden birini oluşturuyordu. Tuzlalarda üretilen tuz, sanayide, yiyecek maddelerinin uzun süre saklanması ve günlük tüketimde fazla gereksinim duyulan bir maddeydi. Bu nedenle tuzla mukataaları, büyük mukataalardan sayılmaktaydı⁴⁰. 1881 yılında Düyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulmasından sonra tuzlaların yönetimi bu idareye bırakılmıştır.

Kırşehir sancağı dahilindeki tuzlalar ve üretimleri şöyleydi:

Hacıbektaş: Kırşehir'e 65 kilometre mesafede ve kaya halinde bulunan tuzların en bilinen ve halisiydi. Buradaki tuz yerin 6 metre derinliğinden çıkarılmaktaydı ve senede iki milyon kıyyeye* yakın tuz elde edilmekteydi. Tuzladan çıkarılan gayet halis diğer bir çeşit tuz, daha az olduğu için yalnız Mabeyn-i Hümayun'a gönderiliyordu⁴¹.

Tepesidelik: Kırşehir'e 16 kilometre uzaklıkta olan bu tuzlada 40-50 metre derinlikte bulunan tuzun çıkarılması daha emekli ve masraflıydı. Senede 700 000 kıyye tuz elde ediliyordu.

Bu iki tuzladan elde edilen tuz, Ankara, Konya, Sivas vilayetleriyle diğer yerlere gönderiliyordu. Bölgedeki önemli bir tuzla da Kırşehir ile Yozgat arasında yer almaktaydı :

³⁷ KŞS 1 / 16, 27, 35, 38, 49 vd., tereke sahiplerinin, Temürcü, Köroğlu, Çadırılı, Celeb değirmenleri ve diğer değirmenlerden olan hisseleri belirtilmektedir. Değirmenlerin genellikle 12 hisseden oluştuğu görülmekle birlikte 15, 8 ve 6 hisseye bölünmüş değirmenler de bulunmaktadır.

³⁸ KŞS 1 / 332, 25 Rebi'ü'l-ahir 1301 (23 Şubat 1884), Dinekbağı Mahallesi'nden Tüccar oğlu Hacı İsmail, Celeb değirmeninde, 12 hisseden 700 guruş değerinde 2 hisseye sahiptir. Değirmen vergisi olarak terekesinden 48 guruş alınmıştır.

³⁹ KŞS 14 / 420, 11 Mayıs 1315 (23 Mayıs 1899), Aşıkpaşa Mahallesi'ndeki Karlı Mescid'e, Birgün değirmeninin icar bedeli vakfedilmiştir.

⁴⁰ Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Bellekten*, C. 52, S. 203, 1988, s. 531.

* 1 kıyye : 1282 gram.

⁴¹ 1900 AVS, s. 116.

Sekilü: Yozgat'a 50 ve Mecidiye'ye 15 kilometre uzaklıkta olan bu kaya tuzu madeninden 1898 yılında bir milyon kıyyeye yakın tuz çıkarılmış ve 450 000 guruş gelir elde edilmiştir. Çıkarılan tuzun büyük kısmı Yozgat sancağı dahilinde kullanılıyordu. Sekilü tuzlası, müdürlük merkezi olup, Cağul, Akçakoyunlu, Sarıkaya tuzlaları buraya bağlıydı.

Bu tuzlalardan Sekilü, Ankara Düyun-ı Umumiye Nezareti'ne, Hacibektaş ve Tepesidelik ise Konya Nezareti'ne bağlı olarak idare olunuyordu⁴².

Tuzlalar dışında ayrıca Keskin kazasında bakır ve gümüş madeni bulunmaktaydı⁴³. Mucur'da da aşı boyası madeni vardı⁴⁴. Devletin ihtiyacı olan –barut imalinde kullanılan – güherçilenin önemli bir kısmı Niğde, Kayseri, Karapınar, Iğın, Bor, Konya ve Kırşehir'den temin ediliyordu⁴⁵.

Mimar A. Saim Ülgen, Kırşehir civarındaki dağlarda özellikle çok güzel inşa malzemesi, alçı, mermer, aşıboyası ve Hacibektaş taşı adı verilen albatr kalker ile her çeşit faydalı taşın bulunduğunu ve bu çok iyi malzemenin şehirdeki âbidelerin inşaatında büyük rol oynadığını belirtmektedir⁴⁶.

5. Ticaret ve Şirketler

a. Genel Olarak Ticaretin Durumu

Osmanlı topraklarında gerek memleket içinde üretilen, gerekse memleket dışından gelen mahsul ve mamullerin üretildikleri yerler veya ulaştıkları limanlardan diğer yerleşim yerlerine dağıtılması işi toptancı tüccarlar tarafından yürütülürdü. Cinsi ne olursa olsun emtia, o malın dağıtımının yapıldığı kapan veya hana getirilir ve burada perakendeci tüccara satış yapılırdı. Anadolu'da hanlar, sadece malların el değiştirdiği yerler değil, aynı zamanda kervan bağlantılarının da yapıldığı yerlerdi⁴⁷.

XIX. yüzyılda, ana ticaret yollarının dışında kalan Kırşehir'de ticaret etkinlikleri, ihtiyacı karşılayacak düzeydeydi. Yöre halkı tarım ve hayvancılık alanında kendine yetecek ölçüde üretim yapmaktaydı. Yörede

⁴² 1900 AVS, s. 117.

⁴³ 1891 AVS, s. 231.

⁴⁴ 1900 AVS, s. 115. Aşı boyası duvar boyamakta kullanılan kırmızı ve sarı renkte bir topraktır, bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 35.

⁴⁵ Muhiddin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 246.

⁴⁶ Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara 1942, s.

253.

⁴⁷ Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 567.

elde edilen yapağı ve tiftiğin bir bölümü pazara sunulmakta ve bundan bir miktar gelir elde edilmekteydi. Ticaret bakımından önem taşıyan ikinci ürün türü ise kilim, seccade halılar ile perdelik, döşemelik dokuma kumaşlar idi ⁴⁸. Bu tür dokumalar yöre ekonomisinde önemli bir yere sahipti ve civar şehirlere de satılıyordu.

Kırşehir'e Yozgat, Kayseri ve diğer yerlerden attariye eşyası getiriliyordu⁴⁹. Ayrıca daha önce bahsedildiği üzere Fransa, Amerika gibi batı ülkelerinden; İran'dan; Halep, Şam, Maraş, Ayıntab, Tokat, Tosya gibi diğer şehirlerden kumaş çeşitleri geliyordu⁵⁰. Ticaret için İzmir ve Eskişehir'e de gidiliyordu⁵¹. Yabancı ülkelerden ve diğer şehirlerden eşya getirilmiş ve kullanılmış olması, şehirdeki ticarî faaliyetin durumunu yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra diğer ülkelerden gelen eşyalar, Osmanlı sanayisindeki yabancı rekabetini göstermesi yönünden de dikkat çekicidir.

Kırşehir'e ticarî eşya getirilmesinde ve şehirdeki diğer ticarî faaliyetlerde gayr-i müslimlerin de etkili oldukları anlaşılmaktadır. 1 numaralı şer'îye sicilinde gayr-i müslimlere ait iki terekeden birisi aslen Niğdeli olan Rum tüccar Merad veled Toman'a aittir ⁵². Kuşdilli Mahallesi'nden Ermeni Tekran⁵³ ve yine aynı mahalleden Sitrak, hayvan ticareti ile uğraşmışlar ve -ileride bahsedileceği gibi- Müslümanlarla ortaklık kurmuşlardır ⁵⁴.

Kırşehir'de incelenen dönemde âşar vergisi ve diğer bazı vergilerin iltizam yoluyla toplandığı ve mültezimlerin önemli bir kısmının tüccar

⁴⁸ Cuinet, *a.g.e.*, s. 326-328.

⁴⁹ KŞS 14 / 28, 16 Teşrin-i evvel 1312 (28 Ekim 1896), Kayabaşı Mahallesi'nden Hasan, Yozgat'tan ve diğer yerlerden attar dükkanı için eşya getirmiştir. KŞS 14 / 261, 9 Recep 1316 (23 Kasım 1898), Ahievran Mahallesi'nden İsmail, Kayseri'den attariye eşyası getirip satıyordu.

⁵⁰ KŞS 1 / 259, 17 Cemaziye'l-evvel 1300 (26 Mart 1883), aslen Niğdeli olup, Kırşehir'de ölen Rum tüccarının terekesinde bahsedilen yerlerden gelen kumaş çeşitleri bulunmaktadır. Bkz. EK: 3.

Diğer terekelerde de bu kumaş çeşitlerine ve diğer tuhafiyeye-attariye eşyalarına rastlanmaktadır. Mesela bkz. KŞS 1 / 49, 144.

⁵¹ KŞS 14 / 30, 125, 354.

⁵² KŞS 1 / 259, 17 Cemaziye'l-evvel 1300 (26 Mart 1883). Diğer tereke ise aslen Kayseri sancağı İncesu kazasından olan ve İstanbul'dan gelirken yolculuğu esnasında Kırşehir'de vefat eden Rum yolcuya aittir. Bkz. KŞS 1 / 17, 15 Zilhicce 1296 (30 Kasım 1879). Bu belgenin bir kısmı yıpranmış olduğu için yolcunun yanındaki eşyalar tespit edilemediğinden, tüccar olup olmadığı hakkında bir şey söyleyemiyoruz.

⁵³ KŞS 14 / 176, 16 Eylül 1314 (28 Eylül 1898).

⁵⁴ KŞS 14 / 42, 9 Kanun-ı evvel 1312 (21 Aralık 1896).

sınıfından oldukları görülmektedir. Mesela; Tüccardan Mahmud oğlu Mehmed, Kaman köyüne ait âşar bedelini iltizam etmiştir⁵⁵. Mucur nahiyesine bağlı Gümüşkünbed köyünün 1895 senesi âşarını, Hacı Tekran, Nafi Efendi, Abram oğlu Agob, diğer Agob ve Mehmed Çavuş müştereken iltizam etmişlerdir⁵⁶. Daha önceki senelerde Tüccar Mardiros, Kırşehir'deki birçok köyün âşarının mültezimi olmuştur⁵⁷. Görüldüğü üzere mültezimler arasında da gayr-i müslimlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Şehirde üretilen veya dışarıdan getirilen malların tüketiciye ulaştırıldığı dükkanlar belli çarşılarda toplanmıştı. Kıymetli kumaşlar ve kuyumcu dükkanları bedestan denilen özel çarşıda yer alıyordu. Mahallelerde halkın günlük ihtiyacını karşıladığı fırın, bakkal, kasap gibi esnaf dükkanları bulunuyordu. 1876 yılında Kırşehir merkezinde 400'den fazla dükkan 40-50 dükkünü havi eski bir bedestan vardı⁵⁸. 1891 yılında dükkan sayısı 600 olmuştu. Bu tarihte Keskin'de 120, Mecidiye'de 25, Avanos'ta 100 dükkan mevcuttu⁵⁹. 1900 yılına gelindiğinde Kırşehir merkezindeki dükkan sayısının değişmediği bununla birlikte kazalarda en az iki üç kat arttığı dikkati çekmektedir⁶⁰. Bu durum kazalardaki ticarî faaliyetin giderek geliştiğini göstermektedir. Keskin'de bolca üretilen bağ ve bahçe ürünleriyle; kitre, duhan ve afyon üretimi⁶¹; Avanos'ta lüle çamurundan çeşitli eşyalar imali; bu iki kaza ve Mecidiye kazası etrafında bulunan dağlardaki ağaçlardan imal edilen çift aletleri ve tüm bu mamüllerin Yozgat, Çankırı gibi civar bölgelere de satılması⁶² gibi sebeplerle kazalardaki ticarî faaliyetler artış göstermiş olmalıdır. Ayrıca Kırşehir'de beslenen koyun, tiftik keçisi ile bunlardan elde edilen yapağı ve tiftiğin oranları incelendiğinde, 1891-1900 yılları arasında % 80'i geçen bir artış olduğu; bu artışın daha ziyade kazalarda gerçekleştiği tespit edilmektedir⁶³. Hayvanlardan elde edilen et, süt gibi besinlerin yanı sıra daha önce bahsedildiği üzere yün ve tiftikten dokunan eşyaların ticarî faaliyette önemli etkisi olduğu mu-

⁵⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Islahat Komisyonu, Dosya No: 13, Vesika No: 9, 11 Rebi'ül- Evvel 1315 (10 Ağustos 1897).

⁵⁶ KŞS 14 / 123, 22 Eylül 1313 (4 Ekim 1897).

⁵⁷ BOA, Sadaret Mektubü Kalemi Deavî, Dosya No: 167, Vesika No: 8, 19 Muharrem 1277 (7 Ağustos 1860). Ayrıca bu belgeden 1856 yılı âşar mülteziminin Kiryaku olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁸ 1876 AVS, s. 134.

⁵⁹ 1891 AVS, s. 294-296.

⁶⁰ Keskin'de 252, Mecidiye'de 60, Avanos'ta ise 900 dükkan bulunduğu salnamede belirtilmektedir. Bkz. 1900 AVS, s. 239-250.

⁶¹ 1891 AVS, s. 295.

⁶² 1876 AVS, s. 139; 1891 AVS, s. 295; 1893 AVS, s.293.

⁶³ 1891 AVS, s. 293-297; 1900 AVS, s. 240-251.

hakkaktır. Bunların dışında nüfusun bir miktar artış göstermesi de⁶⁴ bu hareketliliğin bir sebebi olarak düşünülebilir.

Kırşehir ve kaza merkezlerinde kurulan pazarlar da önemli alış-veriş yerleriydi⁶⁵. Bu dönemde Yozgat sancağı merkezinde pazar kurulmadığına göre⁶⁶ oradaki ahalinin pazar ihtiyacı için Kırşehir'e gelmiş olması muhtemeldir. Ayrıca Kırşehir'de bu dönemde 600 dükkan varken, Yozgat'ta 192 dükkan bulunması⁶⁷, Kırşehir'deki ticarî faaliyetin sönük olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Kırşehir merkezinde 1876 yılında yolcu ve tacirlerin konaklaması için kullanılan 8 han bulunmaktaydı. 1891 yılında bu sayı 13'e çıktı. Keskin'de 5, Avanos'ta 6 han ve Kızılırmak üzerinde Kesikköprü civarında 1 han gelen geçenin istirahatı için hizmet vermekteydi. 1900 yılında Kırşehir'deki han sayısının 16, Keskin'de 6, Avanos'ta 10 olduğu tespit edilmiştir⁶⁸.

b. Şirketler

Ticarette uğraşanların aralarında çeşitli ortaklıklar kurdukları görülmektedir. Şirketü'l-vücut denilen ortaklık biçiminde ortaya eşit sermaye ve emek koymak suretiyle ticaret yapılmakta ve elde edilen kâr eşit olarak bölünmektedir. Müdarebe ise taraflardan birinin sermaye, diğerrinin emek koyarak, elde edilen kârın eşit olarak paylaşıldığı şirkete verilen addır⁶⁹.

Kırşehir'de daha ziyade aile içinde kardeşler ve bazı yakın akrabalar arasında ortaklık kurulmaktaydı. En çok rastlanan ise iki kardeş arasında emek ve sermayenin eşit olarak yer aldığı ortaklık şekliydi. Mal, emlak ve ticaretleri nisfîyyet üzere müşterek olan kardeşlerden birinin ölmesi üzerine, ortak olan malların yarısı kalan kardeşe veriliyordu⁷⁰. Üç veya daha fazla kardeşin eşit şartlarla ortak oldukları da görülüyordu⁷¹.

⁶⁴ Mıstanoğlu, *Aynı tez*, s. 73-78.

⁶⁵ Kırşehir merkezinde 1867 yılından itibaren Cuma günleri pazar kurulmaya başlanmıştır. Bkz. BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Odası, Dosya No: 389, Vesika No: 55, 24 Rebi'ü'l-ahir 1284 (25 Ağustos 1867). Keskin ve Mecidiye'de de 1891 yılında pazar kurulduğu tespit edilmektedir. Bkz. 1891 AVS, s. 295-296.

⁶⁶ Yozgat'ta 1906 yılında henüz haftalık pazar yoktu. Bkz. Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset, Ankara 204, s.147.

⁶⁷ 1893 AVS, s. 284.

⁶⁸ 1876 AVS, s. 134; 1891 AVS, s. 292-297; 1900 AVS, s. 239-250.

⁶⁹ Ergenç, *a.g.m.*, s. 502.

⁷⁰ KŞS 6 / 6, 17, 33, 67, 70, 1, 109.

KŞS 10 / 22, 39, 45, 74, 91, 100, 103, 122 vd.

⁷¹ KŞS 1 / 178, 10 / 22, 246 - 6 / 35, 41, 54.

Aile dışından kişilerle⁷² ve gayr-i müslimlerle⁷³ de ticaret yapıldığı, çeşitli hayvan ve bağ, tarla gibi mülklere müşterek sahip olduğu tespit edilmektedir. Ortaklardan birinin ölümü üzerine bazen diğer ortak ile varisler arasında anlaşmazlık çıktığı ve konunun mahkemeye intikal ettiği görülmektedir. Mesela; Ahievran Mahallesi'nden Ahmed Ağa, Mehmed Ağa ile babasının yarı yarıya ortak olduğu bağ ve menzilin tümüne Mehmed Ağa'nın oğlu İlyas'ın el koyduğunu belirterek hakkını talep etmiştir⁷⁴.

Ortaklığın çeşitli sebeplerle bozulması durumunda sahip olunan mallar şahitler huzurunda taksim ediliyordu⁷⁵.

Şer'îye sicillerinde, müdarebe türü şirketlere de tesadüf edilmektedir. Kuşdilli Mahallesi'nden Abdurrahman Efendi dükkan için sermaye verip, İsmail Ağa ise dükkanı kurup işleterek, gelirin yarı yarıya paylaşılması üzerine ortaklık kurmuşlardı⁷⁶. Ahievran Mahallesi'nden Hidayet Ağa ile Âşıkpaşa Mahallesi'nden Ramazan oğlu İsmail aralarında yine bu şekilde ortaklık tesis etmişlerdi. Hidayet Ağa sermaye vermiş, İsmail'de Kayseri'den attariye eşyası getirip satmıştı⁷⁷.

c. Alış-Verişle İlgili Bazı Davalar ve Borçlanma

Ev, arsa, bağ, hayvan gibi malların satışı ile ilgili işlemler⁷⁸ ve çeşitli anlaşmazlıklar mahkemeye intikal ediyordu. Bu davaların bir kısmında, satışı yapan kişinin, satış bedelinin bir miktarının ödenmediğini iddia ederek mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Âşıkpaşa Mahallesi'nden ve redif askerinden Mehmed Çavuş, Bekirkadı Mahallesi'nden Hacı Ali'de "ahz ü itâdan mütebâki" 239 guruş alacağını talep etmiş, Hacı Ali de borcu olduğunu kabul ederek, 239 guruşu Mehmed Çavuş'a teslim etmiş-

⁷² KŞS 14 / 52, Şubat 1312 (Şubat 1897)

⁷³ KŞS 14 / 176, 16 Eylül 1314 (28 Eylül 1898), Akçaağıl köyünden Süleyman ile Kuşdilli Mahallesi'nden Ermeni Tekran, 20 deve ve bir taya ortak sahip olmuşlardı. 14 / 42, Akçaağıl köyünden Memiş ile Kuşdilli Mahallesi'nden Sitrak'ın müştereken bir doru kısırakları vardı.

⁷⁴ KŞS 14 / 117, 13 Ağustos 1313 (25 Ağustos 1897).

⁷⁵ KŞS 10 / 9, 25 Safer 1305 (12 Kasım 1887), müteveffa Süleyman'ın hayatta iken müştereken bir dükkan işlettiği, ölmeden önce, dükkanda bulunan emval ve borçlarının ortağı ile aralarında, şahitler huzurunda taksim edilerek ortaklığın bozulduğu görülmektedir.

⁷⁶ KŞS 1 / 49, 10 Safer 1292 (18 Mart 1875)

⁷⁷ KŞS 14 / 261, 9 Recep 1316 (23 Kasım 1898), İsmail'in daha sonra vefat etmesi üzerine, veresesiyle Hidayet Ağa arasında anlaşmazlık çıkmış ve Hidayet Ağa şahitlerle ortaklığını ispat ederek, terekeden hissesini almıştır.

⁷⁸ Redif askerinden olan Ali oğlu Osman'ın bir bab dükkanını, vekaleten kardeşi İbrahim, Alim Efendi'ye 13,5 liraya satmıştır, KŞS 14 / 51, 26 Şubat 1312 (10 Mart 1897). Bkz. EK: 4.

tir ⁷⁹. Bazı davalar satışın iptali için açılmıştır. Âşıkpaşa Mahallesi'nden Mustafa Beşe oğlu Mehmed, biraderinin oğlu Hüseyin'e bir kıt'a üzüm bağı, ölünceye kadar kendisine bakması şartıyla sattığını ama Hüseyin'in işesini sağlamadığını belirterek bağın iadesini istemiştir. Hüseyin'in inkar etmesi üzerine sonraki günlerde şahitlerin ifadesine başvurulmuş ve Mehmed'in iddiasını şahitler teyit etmişlerdir ⁸⁰. Bir başka davada Kayaşeyhi Mahallesi'nden Ali Osman oğlu Mustafa, Hancı Emin Ağa'ya bir göz oda ve havluyu, akli yerinde olmadan sattığını iddia ederek satışın iptalini istemiş, Emin Ağa ise satışın akli yerinde yapıldığını şahitlerle ispat etmiştir ⁸¹. Yine ev, bağ, tarla gibi malını satan ve daha sonra vefat eden kimsenin varislerinin bu malları talep etmesi de dava konusu olmaktadır ⁸².

Gayr-i müslimlerin kendi aralarında ⁸³ ve Müslümanlarla alış-veriş yaptıkları ve zaman zaman aralarında anlaşmazlıklar meydana geldiği tespit edilmektedir ⁸⁴.

Küçük çocukların ve bakıma muhtaç olanların malları, nafakalarının yetmediği veya menfaatleri icabı gerektiğinde vasileri aracılığıyla satılabiliyordu. Vasînin, satış talebiyle mahkemeye başvurması üzerine, araştırma yapılıyor, gerçekten malın satılması çocuğun faydasına olacaksa vasîsine satış izni veriliyordu. Mucur nahiyesinden müteveffa Veli'nin zevcesi ve çocuklarının vasîsi olup, İstanbul'da ikamet eden Dürdane Hanım, iki çocuğuna babalarından kalan bir bab menzil ile bağların, zamanla harap duruma geleceğini ayrıca çocukların "nafaka ve kisveye eşedd ihtiyaçla muhtaç bulduklarını" belirterek, bunların satılması konusunda kendisine "mezuniyet itasını" talep etmiştir. Mahkemece yapılan

⁷⁹ KŞS 14 / 70, 15 Nisan 1313 (27 Nisan 1897).

⁸⁰ KŞS 14 / 93, 25 Haziran 1313 (7 Temmuz 1897), 14 / 101, 5 Temmuz 1313 (17 Temmuz 1897).

⁸¹ KŞS 14 / 111, (tarih kısmı okunamadı).

⁸² Helvacılar köyünden müteveffa Mustafa oğlu Mehmed'in varislerinden oğlu Halil, babasından kalan bağın bir kısmına Bekir oğlu Ali'nin el koyduğunu iddia edince, Ali, bundan 12 sene önce Halil Eskişehir'de ticaretle uğraşırken, bağın belirtilen kısmını babasından satın aldığını ifade etmiştir. Bkz. KŞS 14 / 30, 21 Teşrin-i evvel 1312 (2 Kasım 1896). Diğer birkaç örnek için bkz. KŞS 14 / 59, 105, 144.

⁸³ KŞS 14 / 37, 14 Teşrin-i sâni 1312 (26 Kasım 1896).

⁸⁴ KŞS 14 / 59 ve 63, Medrese Mahallesi'nden Hüseyin, kendisine miras kalan dükkana Karabet'in el koyduğunu iddia etmekte, Karabet ise bu dükkana onun dayısı İsmail'den satın aldığını iddia etmektedir. 14 / 48, Karacaviran köyünden Musa ile Kuşdilli Mahallesi'nden Ohannes arasındaki, öküz alım-satımından doğan sorun sulh ile çözümlenmiştir.

inceleme sonucunda Dürdane Hanım'a satış izni verilmiştir ⁸⁵. Bir başka davada Mecidiye Mahallesi'nden müteveffa Terzi Mehmed Ali'nin zevcesi ve oğlunun vasfisi Vahide Hatun, mecnun olan oğlunun ihtiyacı için babasından kalan bağ ve menzildeki hissesini satmak istediğini ifade etmiş, şahitlerin "ihbar ve işhâdlarıyla zahir ve mütehakkık olduğu" anlaşılınca eline satış iznini içeren hüccet-i şer'îye verilmiştir ⁸⁶.

Alış-verişlerde, satış bedeline mukabil olarak, para dışında hayvan ve çeşitli mallar verildiği oluyordu. Kayıtlarda, "mukayaza ve tranba etmek" diye adlandırılan ⁸⁷ bu işlemlerde de bazı anlaşmazlıklar çıkıyordu. Karacaviran köyünden Mehmed, Deli Halil'den aldığı öküzün bedeli olarak 150 çerik hinta ve boz alaca bir inek vermiş, fakat öküzün çift yapmaya gücü yetmediğini görerek iade etmek istemiştir ⁸⁸.

Şer'îye sicillerinde yer alan tereke taksimi ile ilgili belgelerden ⁸⁹ ve diğer birçok belgeden anlaşıldığına göre, ahali arasında fazla sayıda borçlu ve alacaklı bulunuyordu. Terekelerde, ölen kişinin alacağı varsa, genellikle eşyalarının kaydedildiği bölüme "Mehmed Efendi'de matlubu" veya "Ali Efendi'de zimmeti" gibi ifadelerle eklenmiştir. Bazen de eşya kaydının arkasından "zimemat defteri ber-vech-i zîr alacağı", "zimem-i nasta olan matlubu" benzeri beyanlarla belirtilmiştir. Borçlar ise "Minhül-İhracat" diye ayrılan kısımda genellikle "Ahmed Ağa'ya deyni" şeklinde sıralanmış, kimi zaman da "bâ defter-i müfredat deyni", "bâ mahkumiye deyni" gibi ifadelerle kaydedilmiştir. Ölen kimsenin eytam sandığına borcu varsa bu kısımda yer almıştır ⁹⁰.

Ölen kimselerin öncelikle eşlerine mehir borcu bulunmaktadır. Nihah akdi sırasında mehr-i muaccel olarak verilen mehir dışında, erkeğin kadına sonradan vermeyi taahhüt ettiği "mehr-i müeccel" miktarı, akit esnasında tespit edilmemişse, boşanma ve ölüm halinde, emsallerine

⁸⁵ KŞS 14 / 69, 15 Nisan 1313 (27 Nisan 1897). Benzer bir örnek için bkz. 14 / 139, 28 Şubat 1313 (12 Mart 1898).

⁸⁶ KŞS 14 / 154, 11 Temmuz 1314 (23 Temmuz 1898).

⁸⁷ KŞS 14 / 12, 21 Safer 1314 (1 Ağustos 1896), Molla Osman ile Abdülkadir Ağa, bir erkek tay ve bir camus dügesi ile bir esb ve 3 mecidiyeyi tranba ve mukayaza etmişlerdir.

⁸⁸ KŞS 14 / 44, 14 Kanun-ı evvel 1312 (26 Aralık 1896).

⁸⁹ Tereke tespiti sırasında ölen kişinin alacakları ve borçları kaydedilip daha sonra alacakları tahsil edilip, borçları da ödeniyordu.

⁹⁰ Çocukların ve malını koruyamayacak durumda olanların (gaib, mecnun, matuh) mallarının saklandığı eytam sandıklarından, ihtiyacı olan kimselere % 12-15 oranında fazile borç para veriliyor ve idane hücceti düzenleniyordu. Kadınların da eytam sandıklarından borç para aldıkları görülmektedir. Bu konuda birkaç örnek için bkz. KŞS 1 / 11, 13, 70.

göre veya veresenin aralarında takdir edecekleri miktara göre terekeden kadına verilmekteydi⁹¹. İncelenen dönemde, terekelerin büyük bir kısmında mehr-i müeccelin 200-250 guruş arasında belirlendiği görülmektedir. Mehr-i müeccelin, 100'den 1550 guruşa kadar değişen miktarlarda yer aldığı terekelere de rastlanmaktadır.

Şirketlerden bahsederken açıklandığı gibi ortaklıkla ilgili borçlar ile yakın akraba, eş ve dosta olan borçlar⁹²; günlük hayatın gereği olarak çeşitli esnafa ve hizmet ehline olan borçlar⁹³ sicillerde yer almaktadır. Bazı tereke sahiplerinin birkaç kişiye borçlu oldukları anlaşılmaktadır⁹⁴. Bahsedilen bu borçlar normal sayılabilecek borçlardandır. Bunlar dışında, çok sayıda kişiyle borç-alacak ilişkisi içinde olan kimseler dikkati çekmektedir. 14 numaralı sicildeki 424 belgeden yaklaşık 200'ü borçludan alacağın tahsil edilmesiyle ilgilidir. Bu belgelerde dikkati çeken husus, meslekleri belirtilmemiş olan, Kayabaşı Mahallesi'nden Rıza Efendi, Kuşdilli Mahallesi'nden İbrahim Ağa ve oğlu Mahmud, Aşıkpaşa Mahallesi'nden İsmail Efendi'nin çok sayıda kişiye borçlu olmalarıdır. Askerde ölmüş olanların alacaklarının tahsili ile ilgili 160 belgenin hemen hepsinde borçlu olan kişiler Rıza Efendi ve İbrahim Ağa'dır. Borç miktarları ise 40 guruş ile 1000 guruş arasında değişmekle birlikte genellikle 100 guruş civarındadır. Belgelerde borcun "cihet-i karz-ı şer'iden" dolayı olduğu belirtilmektedir⁹⁵.

⁹¹ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 214.

⁹² Mesela İbrahim oğlu Mehmed'in zevcesi Ümüşe'e mehir borcu dışında 1000 guruş borcu vardır (KŞS 1 / 260, 1300-1883). Karaca Mehmed'in kız kardeşine borcu bulunmaktadır (KŞS 1 / 282, 1300-1883). Müftüzade Mustafa , biraderi Said Efendi'ye borçludur (KŞS 1 / 10, 1296-1879).

⁹³ İbrahim Kahya'nın hademeleri Yusuf, Yahya ve Musa'ya (KŞS 1 / 283, 1300-1883); Kuloğlu Bekir'in çiftçiye (KŞS 1 / 293, 1300-1883); Terzi Mehmed Usta'nın tereke sahibi Bekir Usta'ya, satın aldığı hayvan bedelinden kalan borcu bulunuyordu (KŞS 1 / 38, 1297-1880).

⁹⁴ Gözler köyünden Hacı Halil'in iki kişiye (KŞS 1 / 239, 1300-1883); Karaboğaz köyünden Hacı Ahmed'in bir kişiye (KŞS 1 / 287, 1300-1883); Karkınselimağa köyünden Ahmed'in üç kişiye borcu vardır (KŞS 1 / 241, Muharrem 1300- Aralık 1882).

⁹⁵ Bu belgelerden iki örnek vermek istiyoruz : Medrese Mahallesi'nden Hüseyin oğlu Şaban, 1312 (1896) senesinde redif askeri arasında Alasonya cihetine gönderilen ve Çatalca hastanesinde vefat eden kardeşi Ali'nin, Abdullah oğlu Rıza Efendi zimmetinde cihet-i karz-ı şer'iden 100 guruş alacağı olduğunu belirterek, annesi Zeyneb ile kendisi, Ali'nin varisleri olduğundan hisselerini talep etmiştir (KŞS 14 / 185, 24 Teşrin-i evvel 1314 – 5 Kasım 1898). Ahievran Mahallesi'nden olup, askerde vefat etmiş olan Mehmed oğlu Arif'in varisleri, Arif'in İbrahim Ağa zimmetindeki cihet-i karz-ı şer'iden 100 guruş alacağını talep etmişlerdir (KŞS 14 / 201, 26 Teşrin-i evvel 1314, 7 Kasım 1898). Bkz. EK: 6.

Terekelerde de normal sayılabilecek borç ve alacaklar dışında bazı kimselerin birçok kişiyle borç alış- verişini yaptığı görülmektedir. Müftüzade Mustafa'nın 16 kişiye 7268 gurus tutarında borcu ve 8798 gurusluk alacağı vardır⁹⁶. Abdurrahman Efendi'nin 100'den fazla kişide alacağı, 6 kişiye borcu⁹⁷, Necip Efendi'nin 6 kişide alacağı, 8 kişiye borcu⁹⁸, Hacı İsa'nın 24 kişide alacağı⁹⁹, Terzi Abdurrahman'ın 7 kişide alacağı 18 kişiye borcu¹⁰⁰ bulunmaktadır. Kadınların, aile dışındaki kişilerle de borç-alacak ilişkisi içinde oldukları görülmektedir. Yenice Mahallesi'nden Elhac Mehmed Ağa'nın alacaklı olduğu kişiler arasında Tuhfeci oğlu Ömer'in zevcesi Aişe yer almaktadır¹⁰¹. Veli oğlu Ahmed'in, Sağır Hacı Osman'ın zevcesi Meryem'e borcu vardır¹⁰². Hasan oğlu Yusuf'un borçlu olduğu 4 kişiden birisi Kulakoğlu kızı Meryem'dir¹⁰³.

Alacaklılar arasında gayr-i müslimlere sıkça rastlanmaktadır¹⁰⁴. Mesela; Necip Efendi'nin Talaslı Serkez Çorbacı'ya ve Merdiye oğlu Ohannes'e¹⁰⁵; Kazgankaya Mahallesi'nden Köseoğlu Osman'ın Katrancıyan Keyfuruk, Beyramyan Ohannes, Kirkor, Magridic, Dekran, Agoş, Bağçeciyan Artin, Mahaliyan, Çaylıkyan Ohannes'e borçları bulunmaktadır¹⁰⁶. Yine, Boztepe köyünden Kamer oğlu Ali'nin Katrancıyan Keyfuruk Ağa'ya¹⁰⁷, Kayabaşı Mahallesi'nden Darıcıoğlu Mustafa'nın Babuçcu oğlu Agob'a borcu vardır¹⁰⁸. Alacaklılar arasında gayr-i müslimlerin sıkça bulunması, onların ekonomik durumlarının iyi düzeyde olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

⁹⁶ KŞS 1 / 10, 20 Şevval 1296 (7 Ekim 1879).

⁹⁷ KŞS 1 / 49, 10 Safer 1292 (18 Mart 1875).

⁹⁸ KŞS 1 / 50, 25 Rebi'ül- ahir 1297 (6 Nisan 1880).

⁹⁹ KŞS 1 / 144, 20 Cemaziye'l- ahir 1298 (20 Mayıs 1881).

¹⁰⁰ KŞS 1 / 290, 25 Rebi'ül- ahir 1300 (3 Mart 1883).

¹⁰¹ KŞS 1 / 80, 20 Cemaziye'l- ahir 1297 (30 Mayıs 1880).

¹⁰² KŞS 1 / 158, 10 Ramazan 1298 (6 Ağustos 1881).

¹⁰³ KŞS 6 / 9, 11 Receb 1301 (7 Mayıs 1884).

¹⁰⁴ Yozgat sancağında XIX, yüzyıl sonlarında Müslümanların borç aldığı kimselerin çoğunluğu Ermeni ve Rum esnaftı (bkz. Cansız, *Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s.180). Kayseri'de de XIX yüzyılın ortalarında Müslüman esnafın yanı sıra Ermeni ve Rum esnafın hayli zengin oldukları ve kendilerinden borç alındığı görülmektedir. Bkz. Ömer Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafı'nın Borç-Alacak İlişkileri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Er-ciyes Ü. Yay., Kayseri 2003, s. 139-150.

¹⁰⁵ KŞS 1 / 50, 25 Rebi'ül- ahir 1297 (6 Nisan 1880).

¹⁰⁶ KŞS 6 / 81, 7 Zilkade 1302 (18 Ağustos 1885). Bkz. EK : 5

¹⁰⁷ KŞS 6 / 114, 29 Cemaziye'l- evvel 1303 (4 Nisan 1886).

¹⁰⁸ KŞS 10 / 189, 5 Safer 1308 (10 Eylül 1890).

Şer'îye sicillerinde bu tür borçlanmaların faizli olup olmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak yapılan bazı araştırmalarda da açıklandığı gibi ¹⁰⁹ normalin dışında¹¹⁰ çok sayıda kişiyle borç-alacak içinde bulunulması, tefecilik veya kredi uygulaması ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca bu tür borç ve alacakların fazla olmasının sebebi, Osmanlı hukukunda % 10-15 oranındaki faizin meşru ve helal bir kâr olarak görülmesine bağlanabilir¹¹¹.

Bazı terekelerde, ölenin borçlarının mirasından fazla olduğu görülmektedir. Böyle durumlarda, tereke bedeli borç miktarına göre alacaklılar arasında taksim edilmiştir. Mesela; Kuloğlu Bekir'in 4830 gurusluk terekesine karşılık; mehir borcu, ortağının hissesi, çiftçiye, mahalle çeşmesine, mirîye, Kuloğlu Musa'ya ve mahkeme harçları olmak üzere toplam 6066 gurus borcu vardır. Terekenin "düyûn-ı malûmeyi tecavüz etmesiyle" herkesin hakkına göre usulüyle taksim edilmiş ve alacaklılar "İskât-ı hakk" olunmuştur ¹¹².

6. Sanayi ve Ticaretle İlgili Komisyon ve Daireler

Valayet yönetiminde görev bölümü esasına dayanan ve hizmet kuruluşu niteliğindeki özel ihtisas komisyonları mahallî temsilcilerin aktif olarak katıldıkları kurullardı. Özellikle halkın üzerinde etkileri olan kimse-lerden oluşturulan kurullar aracılığıyla para yardımı sağlandığı gibi işgücü

¹⁰⁹ Halil İnahcık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam, İstanbul 1998, s. 9-14; Şevket Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi, İstanbul 1999, s. 84-95; Demirel, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri...", s. 141-147.

¹¹⁰ Zikredilen araştırmalarda da normal olarak görülen, aile içinde, yakın eş-dost arasındaki borçlanmalar veya günlük hayatın gereği olarak çeşitli hizmet ehline olan küçük miktardaki borçlanmaların faizli olması ihtimali düşüktür.

¹¹¹ Demirel, "Kuruluşun Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi Sivas Küçük Minare Mahallesi", Türk Yurdu, C. 19-20, S. 148-149, Ankara 2000, s. 148. Diğer büyük dinlerde olduğu gibi İslam dini de faizin her şeklini yasaklamış ve Kur'an-ı Kerim'de muhtelif yerlerde bu yasaklama türlü şekillerde tekrar edilmiştir. Ancak iktisadî zaruretler ve halk arasındaki örf ve teamüllerin baskısı ile "muamele-i şer'îye" denilen bir yola başvurulmuştur (Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", Cumhuriyetin 50. Yıl Semineri, TTK Yay., Ankara 1975, s. 71-74). XIX. yüzyılın ikinci yarısı başlarında böyle dolambaçlı işlemlerden ayrı olarak, düşük orandaki ribh (kâr), resmen kabul edilmiştir (Çağatay, Makaleler ve İncelemeler, Selçuk Ü. Yay., Konya 1983, s. 152).

¹¹² KŞS 1 / 293, 27 Şaban 1300 (3 Temmuz 1883).

de temin ediliyordu. Asıl yerel hizmet organları olan bu komisyonların bir kısmında seçilmiş üyeler çoğunluğu meydana getirmekteydi ¹¹³.

Kırşehir sancağında incelenen dönemde ticaret, ziraat ve sanayinin gelişmesi ve gelirlerinin artırılması için kurulan çeşitli komisyon ve dairelerin belli başlıları şöyleydi:

Nafia Komisyonu: Bazı dönemler "menafi" adıyla kurulan¹¹⁴ bu komisyonda 1882 yılında belediye reisi, iki âzâ ve bir kâtip görev yapıyordu. 1891 ve 1893 yıllarına ait AVS'de bu adla bir komisyonun kurulmadığı görülmektedir. 1900 yılında kurulmuş olan komisyonun üye sayısının arttığı ve başkanlığını da Mutasarrıf Mehmed Hayri Efendi'nin yaptığı anlaşılmaktadır. Komisyonun diğer üyeleri ise aralarında kondüktör, banka memuru, nüfus memurunun da bulunduğu beş âzâ ve bir kâtipdir ¹¹⁵.

Ticaret ve Ziraat Dairesi : Belediye reisinin başkanlığını yaptığı bu dairede 8 âzâ (birisini gayr-i müslim) ve bir kâtip görev yapıyordu¹¹⁶.

Mensucat Komisyonu : "Mensucat" dokunulmuş şeyler, dokumalar anlamına gelmektedir. Kırşehir dokumaları şehir için önemli gelir ve geçim kaynağı olduğundan özel bir komisyonun kurulduğu anlaşılmaktadır. Komisyon 1900 yılında redif taburu binbaşısı başkanlığında, aralarında defter-i hakanî memuru, evkaf müdürü, düyun-ı umumiye müdürü ve nüfus memurunun da yer aldığı toplam 8 âzâ (birisini gayr-i müslim) ve bir kâtipten oluşuyordu¹¹⁷.

İnşaat Komisyonu : Mutasarrıf Bey'in başkanlığında 8 âzâ (ikisini gayr-i müslim) ve bir kâtipten kurulu idi. Belediye reisi, kondüktör ve bir müderris, âzâlar arasında yer alıyordu ¹¹⁸.

Görüldüğü üzere bu kurullarda görev alan üyelerin bir kısmı şehrin üst düzey memurlarıydı. Diğer üyelerin ise yörenin saygın insanlarından oldukları "Müftizade, Hacı, Eşrafdan, Şeyh" gibi ünvanlarla anılmalarından anlaşılmaktadır. Gayr-i müslimler de kurulan bu komisyon ve dairelerde temsil edilmişlerdir.

¹¹³ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 269; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840 - 1880)*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 84.

¹¹⁴ 1876 AVS, s. 91 ve 1882 AVS, s. 154'te "Menafi Komisyonu" olarak yer almıştır.

¹¹⁵ 1900 AVS, s. 236.

¹¹⁶ 1882 AVS, s. 155.

¹¹⁷ 1900 AVS, s. 236.

¹¹⁸ 1900 AVS, s. 237.

Sonuç

XIX. yüzyılın sonlarında sakin bir Anadolu şehri olan Kırşehir'de bazı küçük sanayi dallarının gelişmiş olduğu tespit edilmektedir. Bunlardan en önde geleni ; halı, kilim gibi oda döşemeleri ile çuval, heğbe türünde yapılan dokumacılıktır. Bunun dışında dericilik, boyacılık, saraçlık, değirmencilik, bakırcılık ve diğer küçük sanayi dallarıyla da uğraşıldığı anlaşılmaktadır. Çeşitli esnaf grupları, genellikle büyük çarşılarda toplanmış, dükkan sayısında, yüzyılın sonlarında özellikle kazalarda artış görülmüştür. Kırşehir ve yakınındaki tuzlalar çevre sancakların tuz ihtiyacını büyük ölçüde temin etmiştir. Bu önemli gelir kaynağının idaresi, Düyun-ı Umumiye kurulduktan sonra buraya devredilmiştir.

XIX. yüzyılda ana ticaret yollarının dışında kalan Kırşehir'de ticari faaliyetin sönük olmadığı, ihtiyaca göre civar yerler ve diğer şehirlerle mal alış-verişi yapıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı sanayisindeki yabancı rekabetin etkisi Kırşehir'de de görülmekte, kullanılan bazı kumaş ve eşyanın yabancı ülkelerden geldiği tesbit edilmektedir. Ticaretle uğraşanların aralarında çeşitli ortaklıklar kurdukları, özellikle kardeşler arasında ortaklığın yaygın olduğu görülmektedir. Aile dışından kişilerle ve gayri müslimlerle de ortaklık tesis edilmiş, alış-veriş yapılmıştır. Gayri müslimlerin şehirdeki ticarî faaliyetlerde etkili oldukları anlaşılmaktadır. Ahali arasında çok sayıda borç-alacak ilişkisi olması, borç alıp-vermenin kâr amacıyla yapıldığı ihtimalini akla getirmektedir. Kadınların yün eğirme, dokumacılık gibi işlerle uğraştıkları, ortaklık yaptıkları, borç alıp-verdikleri böylece sanayi ve ticaret hayatında az da olsa yer aldıkları gözlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

I. KAYNAKLAR

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

Dahiliye Nezareti Islahat Komisyonu, Dosya No: 13, Vesika No: 9

Sadaret Mektubî Kalemi Deavi, Dosya No	Vesika No
43	3
167	8
213	28

Sadaret Mektubî Kalemi Mühime Odası, Dosya No: 389, Vesika No: 55

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, Dosya No: 1, Vesika No:108

2. Kırşehir Şer'îye Sicilleri

1 Numaralı Sicil (1875-1884)

6 Numaralı Sicil (1884-1887)

10 Numaralı Sicil (1887- 1892)

14 Numaralı Sicil (1896-1899)

3. Ankara Vilayeti Salnameleri

1293 (1876), 1300 (1882), 1309 (1891), 1311 (1893), 1318 (1900).

II. KİTAP VE MAKALELER

BARKAN, Ömer Lütfi, "Türkiye'de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi", *Cumhuriyetin 50. Yıl Semineri*, TTK Yay., Ankara 1975, s. 49-97.

BAYRAM, Mikail , *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık , Konya 1991.

CANSIZ, İsmail, *Şer'îye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996.

-----, "Osmanlı Döneminde Yozgat'ta Sosyal ve Kültürel Hayat", *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocakları Yozgat Şubesi Yay., Yozgat 2000, s. 220-251.

CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988.

CUINET, Vital, *La Turquie d'Asie*, Paris 1891.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991.

ÇAĞATAY, Neşet, *Makaleler ve İncelemeler*, Selçuk Ü. Yay., Konya 1983.

-----, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yay., Ankara 1997.

ÇAHA, Ömer, "Osmanlı'da Sivil Toplum" *Osmanlı Toplum Yapısı*, Konya 1996, s.369-401.

DEMİREL, Ömer, "Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Bir Osmanlı Mahallesi Sivas Küçük Minare Mahallesi", *Türk Yurdu*, C. 19-20, S.148-149, Ankara 2000, s. 140-149.

-----, "Tereke Defterlerine Göre Kayseri Tüccar ve Esnafı'nın Borç-Alacak İlişkileri", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Ü. Yay., Kayseri 2003, s. 139-150.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1970

ERGENÇ, Özer, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler", *Bellekten*, C.L II, S. 203, 1988, s. 501-533.

İNALCIK, Halil, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul 1998, s. 9-14

KARAMURSAL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. 2,

Feza Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 513-650.

LECOMTE, Pretextat, *Türkiye'de Sanatlar ve Zeneatlar*, (hzl. Ayda Düz), 1001 Temel Eser, İstanbul (tarih yok).

MISTANOĞLU, Nurhan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı*, Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004.

ORTAYLI, İber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK Yay., Ankara 2000.

ÖNSOY, Rifat, "Tanzimat Döneminde Sanayi ve Ticaretle İlgili Meclisler(1839-1876)", *X. Türk Tarih Kongresi*, C. IV, TTK Yay., Ankara 1993, s. 1685-1696.

ÖNSOY, Rifat, "Tanzimat Dönemi İktisat Politikası", *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (1989)*, TTK Yay., Ankara 1994, s. 255-262.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999.

SAKİN, Orhan, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset, Ankara 2004.

SARC, Ömer C., "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat 1*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 423-440

SUVLA, Refii Şükrü, "Tanzimat Devrinde İstikrazlar", *Tanzimat 1*, MEB Yay., İstanbul 1999, s. 263-288.

ŞAHİN, İlhan, "Osmanlı Devrinde Kırşehir'in Sosyal ve Demografik Tarihi (1485-1584)", *Türk Kültürü ve Ahilik: XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu (Kırşehir 13-15 Eylül 1985)*, İstanbul 1986, s. 227-233.

-----, "Osmanlı Devrinde Ahi Evran Zaviyesinin Hususiyetine Dair Bizi Mülahazalar ve Vesikalar", *Ahilik ve Esnaf: Konferanslar ve Seminerler*, İstanbul 1986, s. 159- 174.

-----, "Kırşehir", *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 481-485.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1995.

TAESCHNER, Franz, "İslâm'da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", (çev. Semahat Yüksel), *Bellekten*, C. 36, S. 142, 1972, s. 203-235.

TARIM, Cevat Hakkı, *Tarihte Kırşehri- Gülşehri ve Babailer- Ahiler- Bektaşiler*, İstanbul 1948.

TUŞ, Muhiddin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.

ÜLGEN, Ali Saim, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, S. II, Ankara 1942, s. 253-261.

ÜNAL, M. Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta 1998.

EKLER

Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı

Sıra No	Evrak No	1295 (1879) Senesi				1297 (1880) Senesi			
		Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam	Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam
1	11	11	11	11	11	11	11	11	11
2	12	12	12	12	12	12	12	12	12
3	13	13	13	13	13	13	13	13	13
4	14	14	14	14	14	14	14	14	14
5	15	15	15	15	15	15	15	15	15
6	16	16	16	16	16	16	16	16	16
7	17	17	17	17	17	17	17	17	17
8	18	18	18	18	18	18	18	18	18
9	19	19	19	19	19	19	19	19	19
10	20	20	20	20	20	20	20	20	20
11	21	21	21	21	21	21	21	21	21
12	22	22	22	22	22	22	22	22	22
13	23	23	23	23	23	23	23	23	23
14	24	24	24	24	24	24	24	24	24
15	25	25	25	25	25	25	25	25	25
16	26	26	26	26	26	26	26	26	26
17	27	27	27	27	27	27	27	27	27
18	28	28	28	28	28	28	28	28	28
19	29	29	29	29	29	29	29	29	29
20	30	30	30	30	30	30	30	30	30
21	31	31	31	31	31	31	31	31	31
22	32	32	32	32	32	32	32	32	32
23	33	33	33	33	33	33	33	33	33
24	34	34	34	34	34	34	34	34	34
25	35	35	35	35	35	35	35	35	35
26	36	36	36	36	36	36	36	36	36
27	37	37	37	37	37	37	37	37	37
28	38	38	38	38	38	38	38	38	38
29	39	39	39	39	39	39	39	39	39
30	40	40	40	40	40	40	40	40	40
31	41	41	41	41	41	41	41	41	41
32	42	42	42	42	42	42	42	42	42
33	43	43	43	43	43	43	43	43	43
34	44	44	44	44	44	44	44	44	44
35	45	45	45	45	45	45	45	45	45
36	46	46	46	46	46	46	46	46	46
37	47	47	47	47	47	47	47	47	47
38	48	48	48	48	48	48	48	48	48
39	49	49	49	49	49	49	49	49	49
40	50	50	50	50	50	50	50	50	50
41	51	51	51	51	51	51	51	51	51
42	52	52	52	52	52	52	52	52	52
43	53	53	53	53	53	53	53	53	53
44	54	54	54	54	54	54	54	54	54
45	55	55	55	55	55	55	55	55	55
46	56	56	56	56	56	56	56	56	56
47	57	57	57	57	57	57	57	57	57
48	58	58	58	58	58	58	58	58	58
49	59	59	59	59	59	59	59	59	59
50	60	60	60	60	60	60	60	60	60
51	61	61	61	61	61	61	61	61	61
52	62	62	62	62	62	62	62	62	62
53	63	63	63	63	63	63	63	63	63
54	64	64	64	64	64	64	64	64	64
55	65	65	65	65	65	65	65	65	65
56	66	66	66	66	66	66	66	66	66
57	67	67	67	67	67	67	67	67	67
58	68	68	68	68	68	68	68	68	68
59	69	69	69	69	69	69	69	69	69
60	70	70	70	70	70	70	70	70	70
61	71	71	71	71	71	71	71	71	71
62	72	72	72	72	72	72	72	72	72
63	73	73	73	73	73	73	73	73	73
64	74	74	74	74	74	74	74	74	74
65	75	75	75	75	75	75	75	75	75
66	76	76	76	76	76	76	76	76	76
67	77	77	77	77	77	77	77	77	77
68	78	78	78	78	78	78	78	78	78
69	79	79	79	79	79	79	79	79	79
70	80	80	80	80	80	80	80	80	80

Bu cetvelin tamamı Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı'na aittir.

EK: 1- BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahrirâtı, Dosya No: 1, Vesika No: 108, 29 Şevval 1297 (4 Ekim 1880). Kırşehir sancağının Rumî 1295 (1879) senesine ait nüfus durumunu gösteren cetvel.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a ledger or account book. It features several lines of text with numbers and names, possibly representing financial transactions or inventory. The text is written in a cursive style typical of the 19th century.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, continuing the ledger or account book. It includes a list of items and their corresponding values, organized in a structured manner. The text is written in a cursive style typical of the 19th century.

EK-3- KŞS 1 / 259, 17 Cemaziye'l-evvel 1300 (26 Mart 1883). Aslen Niğdeli olup, Kırşehir'de ölen Rum tüccar Merad veled Toman'ın terekesi.

یاقباشی محترم حضرت اعلیٰ العالیٰ سعید خیر...
از ان نام و لقب بر طبق ارباب لا اذ ان لثانی محمد زکریا...
سه صد سی و نه درجہ الیق اوق چار سو سه وانی بر طوف فک فیق...
ورود سیلاب دکاشی او سدی و ابع اجمه در بک اعجاز مفا...
سید زکریا در سیصد عدول ماسی ملا فقه سنی فی الحقیق...
اوزده سیزده عصفه مفا در ایله اولوره مشی موق سینه...
نقطه فیق ان اوله لار ملک و کانی تقریب فی ایل ارب...
و ان در دوه اوله اکر ام فرار سته حاتم اقله و...
سوزده سیصد اوله فکرم و طوریه ابو مضر فی تقریب...
رضا مذهب انبیاء سید محمد صفا اوله کتیب استیضاع

محمد زکریا
بن محمد
علم

محمد زکریا
بن محمد
علم

محمد زکریا
بن محمد
علم

EK: 4- KŞS 14 / 51, 26 Şubat 1312 (10 Mart 1897). Kayabaşı Mahallesinden, redif askeri Ali oğlu Osman'ın bir bab dükkanını, vekaleten kardeşi İbrahim'in, Alim Efendi'ye 13,5 liraya sattığını gösteren belge.

